

Open en bloot: als de Geest tevoorschijn komt

Theo Hettema

Lezing CWN-conventie, Delden, 25 mei 2017

+1 Inleiding

De titel van mijn lezing is: Open en bloot: als de Geest tevoorschijn komt. 'Het moet wel een beetje een aantrekkelijke titel zijn,' zei Henk in de voorbereiding. 'En het moet ook over de Geest gaan,' zei Clarieke. Nou, dit is eruit gekomen. Open en Bloot. Als de Geest tevoorschijn komt. Dat zijn de twee dingen waar ik het vandaag over wil hebben met jullie.

+ 2. Open en bloot

Open en bloot. En: Als de Geest tevoorschijn komt. Uiteindelijk gaan die twee dingen over hetzelfde. Want als je tevoorschijn komt, moet je je blootgeven. Als je iets van jezelf laat zien, maak je je ook kwetsbaar. Met wat je laat zien, met wie je laat zien, kunnen mensen aan de haal gaan. Vraag dat maar aan alle meisjes die een intieme foto van zichzelf maakten en nu via sexting zichzelf over het internet verspreid zien. Vraag dat maar aan God, die zich bij zoveel gelegenheden bloot heeft gegeven en iets van zichzelf heeft laten zien. En hoeveel mensen zijn er met die intieme openbaringen van God wel niet aan de haal gegaan?

Ik wil eigenlijk gewoon maar eens gaan kijken wat er gebeurt als je tevoorschijn komt, als je iets van jezelf laat zien. En dan gaan we straks, als Henk erom vraagt, kijken wat er gebeurt als de Geest tevoorschijn komt.

Hoe gaat dat eraan toe als je open en bloot tevoorschijn komt? Ik laat me leiden door een Bijbelboek dat daarover gaat. Dat is het Hooglied. Een Bijbelboek van acht hoofdstukken, met liefdeslyriek, bevlogen erotische liedjes en poëzie. Dat is nou niet direct iets wat je verwacht in de Bijbel. Maar gelukkig zijn er een paar eeuwen voor Christus theologen geweest die een heleboel redenen hebben bedacht om het Hooglied in de lijst van oudtestamentische boeken op te nemen.

Toen ik student was, had ik het genoeg om een halfjaar college te volgen over de literaire kanten van het Hooglied. Dat was een keuzevak waar nog één andere student aan deelnam, die nu een gerespecteerd predikant is en aan een aantal van u ook bekend zal zijn. Je kunt het nog ver schoppen met het Hooglied!

En wat een prachtige poëzie is het Hooglied. Allerlei vormen van rijm, alliteratie, ritme, een spel met klanken en beelden, verwijzingen en woordgrapjes. Het houdt niet op. Laat ik een voorbeeld geven.

De oud-oosterse poëzie kent het genre van het 'top tot teen'-liedje. U kent misschien van bruiloften wel zo'n ABC-cadeaulied, waarin van A tot Z voorwerpen en grappige toespelingen verwerkt zijn. Het oude oosten kende het 'top tot teen'-liedje (Arabisch: wasf), waarin een jongen van top tot teen een erotische omschrijving gaf van zijn geliefde.

Zo'n top tot teen-liedje vind je ook in het Hooglied, als is deze jongen wel ondersteboven van een meisje, want hij begint onderaan bij de voeten:

7,1 Kijk! Zie je dat meisje uit Sulem,
zoals ze danst tussen twee reien?
2Wat zijn je voeten mooi in je sandalen, koningskind!
Je heupen draaien sierlijk rond,
de schepping van een kunstenaar.
3Je navel is een ronde kom,
die gevuld is met kruidige wijn.
Je buik is een bergje tarwe,
dat door lelies wordt omzoomd.
4Je borsten zijn als kalfjes,
als de tweeling van een gazelle.
5Je hals is als een toren van ivoor,
je ogen als de vijvers van Chesbon,
bij de poort van Bat-Rabbim.
Je neus is als een toren van de Libanon,
die uitkijkt over Damascus.
6Je hoofd rijst op als de Karmel,
omkruld door purperen lokken,
waarin een koning ligt verstrikt.

Er is ook een top tot teen-liedje, waarbij de jongen wel, zoals het hoort, bij de top begint:

4,1 Je bent zo mooi, vriendin van mij,
je bent zo mooi!
Je ogen zijn duiven,
door je sluier heen.
Je haar golft als een kudde geiten
die afdaalt van Gileads bergen.
2 Je tanden zijn als witte schapen:
klaar voor de scheerder
komen ze twee aan twee uit het water,
er ontbreekt er niet een.
3 Als een koord van karmozijn zijn je lippen,
je mond is betoverend.
Als het rood van een granaatappel
fonkelt je lach,

door je sluier heen.

4 Je hals is als de toren van David,
die in ringen is gebouwd,
die met schilden is behangen,
met wel duizend schilden van helden.

5 Je borsten zijn als kalfjes,
als de tweeling van een gazelle,
die tussen de lelies weidt.

6 Nu de dag weer ademt
en het duister vlucht,
ga ik naar de mirreberg,
ga ik naar de wierookheuvel.

7 Vriendin, aan jou is alles mooi,
niets ontsiert je schoonheid.

Maar hier blijkt dat de jongen tijdens de literatuurles niet goed heeft opgelet, want hij stopt halverwege, bij een geurig plekje...

(Ik ga voorbij aan het top tot teenliedje van Hgl. 6,4-7, waar de jongen niet verder komt dan de mond; en dan is er ook nog het stoutmoedige top tot teenliedje uit Hgl. 5,10-16, waar het meisje de jongen bezingt.

5,10 Mijn lief glanst en schittert,
hij steekt boven duizenden uit.

11Zijn hoofd is van goud, het zuiverste goud,
zijn lokken zijn als dadelrossen, ravenzwart.

12Zijn ogen zijn als duiven
bij een stromende beek,
die baden in water,
die gedompeld zijn in melk.

13Zijn wangen zijn als balsemtuinen,
die overheerlijk geuren.

Zijn lippen zijn als lelies,
die druipen van vloeiende mirre.

14Zijn armen zijn als staven van goud,
met turkoois bezet.

Zijn buik is als een schijf van ivoor,
versierd met saffier.

15Zijn benen zijn als zuilen van albast,
op voetstukken van zuiver goud.

Zijn gestalte is zo fier als een ceder van de Libanon.)

Dat is nog eens wat anders dan 'Hoofd, schouders, knieën, teen, knieën, teen.' Wat een prachtige beelden, wat een liefde en verlangen straalt er van de woorden.

Het Hooglied bestaat uit acht hoofdstukken. Maar eigenlijk zijn er zeven gedeelten waarin een jongen en een meisje steeds voor elkaar tevoorschijn komen.

In het eerste gedeelte (Hgl. 1,2-2,7) zoekt een meisje haar geliefde. Hij is maar een herder, maar ze droomt ervan dat hij als een koning haar het paleis in voert.

Maar de jongen komt maar niet. Ze wordt onzeker: ben ik wel mooi genoeg?, en de mensen zeggen van alles over mij (1,6). Moet ik soms van kudde naar kudde dwalen om jou te vinden? Maar dat is toch iets wat alleen tippelhoertjes doen (1,7)?

Gelukkig, daar verschijnt hij. Plagerig als hij is. Maar ze vinden elkaar. En ze maken van een groen bosje een koninklijke slaapkamer (2,16-17). Dit is zo mooi, zo kostbaar, dit kun je niet tevoorschijn toveren. Het meisje zingt: 'Wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken/voordat zij het wil' (2,7). Het is geen moralistische oproep

Dan komt het tweede gedeelte (2,8-3,5). Ze hebben 's nachts een afspraakje. Maar als de ochtend dan weer gloort, moet de jongen snel verdwijnen. Het meisje droomt nog na, en in haar droom kan ze de jongen mee naar huis nemen. Het is zo mooi, maar er zijn allerlei mensen die maken dat de liefde waarin ze aan elkaar zich blootgeven niet zonder gevaren is. 'Wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken/voordat zij het wil.'

In het derde gedeelte (3,6-5,1) verschijnt het meisje als in een draagkoets van een bruiloft. De jongen zingt haar lof met dat halve top tot teenliedje. En ook al zijn er zestig stoere soldaten, ze hebben alleen oog voor elkaar. Nu vinden ze elkaar ten diepste. 'Mijn lief moet in zijn hof komen, laat hij daar zijn zoete vruchten proeven' (Hgl. 4,16). Maar als ik Hgl. 4,6 moet geloven is hij daar al druk mee bezig...

Hé, wat is dat? Moet de liefdesvereniging niet worden afgesloten met een jubelroep van het meisje over de liefde? Blijkbaar zijn ze te druk met elkaar, want nu is het een koor van meisjes dat zingt over de liefde: 'Eet, vriend en vriendin! Drink, en word dronken van liefde!' (Hgl. 5,1).

Dan komt het vierde gedeelte (Hgl. 5,2-6,3). Nu komt de diepste angst boven: stel je voor dat de jongen zich niet meer zal tonen aan het meisje. Het meisje droomt een nachtmerrie: dat ze haar vriend niet meer kan vinden en 's nachts op straat moet rondzwerven. Toch is er geluk:

Ik ben van mijn lief,
en mijn lief is van mij.
Hij weidt tussen de lelies. (Hgl. 6,3)

Het vijfde gedeelte: Hgl. 6,4-7,6). Dit is het gedeelte waarin de jongen aan het woord is. Hij toont heel openlijk zijn gevoelens. Hij bezingt het meisje twee keer met een top tot teenliedje. Hij zingt ook heel openlijk over zijn liefdesroes:

6,12 En plotseling voelde ik mij meegevoerd
als op een wagen van mijn nobel volk.

Dan het zesde gedeelte (7,7-8,4). Zullen we weer buiten in het veld een plekje zoeken om de liefde te bedrijven, stelt het meisje voor. Want thuis kan dat niet. Ach, het is zo mooi en zo onmogelijk: 'Wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken/voordat zij het wil' (8,4).

En dan het zevende gedeelte (8,5-8,14). 'Sterk als de dood is de liefde,' weet het meisje. En: 'de liefde is een vlamvend vuur.' Maar er komen ook andere stemmen: barse broers, die het meisje willen bewaken. En dan komt er een verrassend open slot. Nu is de jongen op zoek naar het meisje. De jongen roept nog een keer: ik hoor niets van je, laat mij je stem horen! (8,13). En het antwoord van het meisje is:

8,14 Ga nu van mij weg, mijn lief!
Spring als een gazelle,
als het jong van een hert
over de bergen vol balsemkruid.¹

Hun liefde is sterk en bestand tegen alles. Maar de werkelijkheid gebiedt ook dat het voor de jongen veiliger is om nu te vluchten.

Geen happy end dus, waarbij de geliefden elkaar in de armen kunnen vallen, terwijl de aftiteling van de film begint te lopen en zoete strijkersmuziek het tweetal omgeeft.

Twee mensen hebben zich volledig blootgegeven aan elkaar. Maar zo verschijnen aan elkaar, houdt ook de werkelijkheid in van het niet kunnen verschijnen, het moeten uitkijken het verlangen. Gewoonweg, omdat er te veel weerstand is. Het is prachtig als het verschijnen of verbergen een plagerig spel is dat beiden spelen (I). Het wordt schrijnend, als anderen het verschijnen aan elkaar in de weg staan (VII). Maar wat daar tussenin gebeurt, blijft staan (IV) en alles wat ze van zich tonen ordent zich daar omheen.

Wat neem ik mee van dit verhaal van de dynamiek van het tevoorschijn komen in het Hooglied?

1) Tevoorschijn komen en elkaar tevoorschijn laten komen is een voortdurende dynamiek. Dat blijft altijd in beweging.

2) Tevoorschijn komen kent een heel scala aan vormen van tonen en verdwijnen, van het elkaar zoeken en vinden, van afstand nemen, dichtbij komen en door anderen op afstand worden gehouden. De uiterste mogelijkheden, van zelf plagend op afstand houden en door anderen op een afstand worden gezet, worden allemaal gedragen door een kern (IV). In die kern komt de diepste angst naar voren én de diepste verbinding. Als die kernervaring er niet is, blijft het een spelletje.

3) Tevoorschijn komen geef je aan elkaar. De twee geliefden beminnen elkaar tevoorschijn. Als alleen de een iets van zichzelf laat zien, werkt het tevoorschijn komen niet, dan durf je je niet bloot te geven.

¹ 'Ga weg...' is niet in alle vertalingen goed begrepen.

4) Wanneer je je bemind weet door een ander, komt de diepste liefde tevoorschijn en ook de diepste angst.

5) Het tevoorschijn komen speelt zich af in het gewone leven. Je kunt wel dromen van een paleis als van een koning, maar je moet het hebben van de verscholen hoekjes op een berghelling of wijngaard. Maar wat is er mooier dan je liefde uitdrukken door aan alle dingen van je gewone leven een nieuwe betekenis te geven?

6) Alle zintuigen worden ingeschakeld om te vieren hoe twee geliefden elkaar tevoorschijn beminnen: kijken, horen, proeven, ruiken, voelen. En er is een zesde zintuig: om aan te voelen wanneer het niet veilig is en de ander zich niet moet tonen.

+3 Kom Heilige Geest

Waarom vertel ik dit verhaal? Omdat ik iets wil zeggen over hoe de Geest van God tevoorschijn wil komen in onze levens. Het is een heel oude traditie om de liefde tussen twee mensen in het Hooglied te gebruiken om iets uit te drukken van de relatie tussen God en mensen.² Dat moet je niet doen om de letterlijke betekenis van de erotische poëzie te niet te doen. Dan krijg je kromme constructies. Maar er valt veel voor te zeggen om in de liefde tussen mensen iets te zien van de liefde tussen God en mensen.³ Dat wil ik ook doen, en dan gebruik ik wat ik heb gezegd over de dynamiek van het tevoorschijn komen van de geliefden in Hooglied om iets te zeggen over hoe Gods Geest tevoorschijn komt. Ik loop de zes punten langs die ik noemde.

1) Tevoorschijn komen en elkaar tevoorschijn laten komen is een voortdurende dynamiek. Dat blijft altijd in beweging.

Is het gek dat Gods Geest altijd wordt verbonden aan dynamiek, beweging? En zelfs als er sprake is van rust (rusten in de Geest), dan is dat iets wat komt, wat je overkomt, als een dynamische rust. De consequentie is, dat de Heilige Geest zich slecht leent voor dogmatiek. Want een theoloog moet spreken in is-zinnen, terwijl de Geest altijd wordt, komende is. In plaats van de is-taal moet de theologie aanleunen bij de taal van het gebed, waarin je kunt roepen om het komen en overkómen. Je kunt dus ook heel moeilijk zeggen dat iets de Geest *is* of werk van de Geest is. Veel meer met taal als: iets *wordt* een ervaring van de Geest, iets komt tot mij als de nabijheid van Gods Geest.

2) Tevoorschijn komen kent een heel scala aan vormen van tonen en verdwijnen, van het elkaar zoeken en vinden, van afstand nemen, dichtbij komen en door anderen op afstand worden gehouden. De uiterste mogelijkheden, van zelf plagend op afstand houden en door anderen op een afstand worden gezet, worden allemaal gedragen door een kern (IV). In die kern komt de diepste angst naar voren én de diepste verbinding. Als die kernervaring er niet is, blijft het een spelletje.

² Dat gebeurde bij ook bij oud-oosterse liefdesliedjes, die bijv. betrokken werden op de godin Ishtar.

³ Vgl. het sacrament van het huwelijk in de orthodoxe en rooms-katholieke traditie.

Gods verschijnen, het besef dat God aanwezig is in je leven kent ook een heel scala aan vormen en ervaringen. In sommige vormen toon je zelf de toenadering, in andere ervaringen lijkt God vooral afwezig te zijn. En zijn er zelfs vormen dat je moet zeggen: ga nu maar God, anders wordt er meer kapot gemaakt dan ons lief is?

En dat alles om een kern, waar je diepste angst zich mag tonen en de diepste liefde, sterk als de dood. Liefde is de kern van het tonen van God. (Vgl. nieuw boek van Tomas Halik, *Ik wil dat jij bent. Over de God van liefde*).

3) Tevoorschijn komen geef je aan elkaar. De twee geliefden beminnen elkaar tevoorschijn. Als alleen de een iets van zichzelf laat zien, werkt het tevoorschijn komen niet, dan durf je je niet bloot te geven.

Het tevoorschijn komen van Gods Geest is dus iets relationeels. Als de psalmist zegt dat God troont op de lofzangen van Israël, of als de titel van een boekje van Dorothee Sölle is: God heeft mensen nodig, dan drukken ze dat relationele uit. Als ik stel dat je moeilijk kunt zeggen dat iets de Geest is of werk van de Geest is, dan komt dat ook omdat is-taal zo objectief zo, onafhankelijk van een relatie. Je kunt eigenlijk alleen zeggen: iets *wordt* en: *wordt voor mij* een ervaring van Gods Geest. Dan alleen heeft het waarde.

4) Wanneer je je bemind weet door een ander, komt de diepste liefde tevoorschijn en ook de diepste angst.

Ik zat in een mooi boek van Henri Nouwen te lezen:

I will receive new eyes that can see the mysteries of God's own life, but only when I allow God to see me, all of me, even those parts that I myself do not want to see.⁴

Ik zal nieuwe ogen ontvangen, waarmee ik de geheimenissen van Gods eigen leven kan aanschouwen, maar dat alleen wanneer ik God toesta om mij te aanschouwen, alles van mij, zelfs die delen die ik zelf niet wil zien.

Je bemind te weten door God die zich toont in volle liefde, en dan ook zelf je tonen in je diepste diepten. Dat is het innige geschenk dat Gods Geest en wij aan elkaar geven.

5) Het tevoorschijn komen speelt zich af in het gewone leven. Je kunt wel dromen van een paleis als van een koning, maar je moet het hebben van de verscholen hoekjes op een berghelling of wijngaard. Maar wat is er mooier dan je liefde uitdrukken door aan alle dingen van je gewone leven een nieuwe betekenis te geven?

Dat is ook mijn ervaring met het leven met God. Dat het gewone leven, de omgang met gewone mensen, er een andere glans door krijgt. Maar ook: dat je steeds weer uitkomt bij het gewone leven. Dat je het gewone leven niet kunt ontlopen. Zoals ook deze conventie weer uitstroomt naar het gewone leven.

⁴ Nouwen, *Discernment*, 7.

6) Alle zintuigen worden ingeschakeld om te vieren hoe twee geliefden elkaar tevoorschijn beminnen: kijken, horen, proeven, ruiken, voelen. En er is een zesde zintuig: om aan te voelen wanneer het niet veilig is en de ander zich niet moet tonen.

Dat is ook deel van het gewone leven: een leven in zintuigen. Je ziet, je voelt je eigen spieren zich spannen, je proeft. Het is een uitdaging om het tevoorschijn komen van God in de zintuigen te ervaren. In de kerk hebben we daar bijvoorbeeld ervaring mee in het vieren van de eucharistie of het Avondmaal. Hier wordt gezien, gehoord, geproefd, geroken, gevoeld. Niet voor niets is dat een van de gelegenheden dat we bidden: Kom, Heilige Geest. In het vieren van het Avondmaal zie je ook het relationele terug: het kan een ontmoeting met God worden voor mij, voor u, voor ons, terwijl een buitenstaander er heel anders naar kijkt.

Zo'n ontmoeting met alle zintuigen is natuurlijk niet beperkt tot eucharistie of Avondmaal. Een maaltijd leent er zich wel bij uitstek voor. Dus laten we veel met elkaar eten!

En dan dat zesde zintuig. Het moment dat je huivert, dat de haren je recht overeind gaan staan, dat je een heel basale angst moet toelaten. Dat je moet vechten of vluchten, of heel taai volhouden, met de volharding der heiligen. Volhouden totdat er een ander komt die van een inktzwarte situatie een werk van Gods Geest kan maken.

Of is het ook het zesde zintuig dat maakt dat je ineens gespitst raakt in een situatie die voor een ander twaalf in een dozijn is. Dat is het zintuig van een docent die in een leerling, die door ieder ander als een dik dossier wordt gezien, ineens een mens ziet. Dat is het zintuig waardoor je toch even iemand in de straat aanspreekt, die op ieders netvlies staat als een oude zeur. Het zintuig waarmee je mogelijkheden ontdekt om in het gewone leven Gods Geest te ontmoeten.

Een gezang uit het liedboek zingt:

Laat dan mijn hart U toebehoren
en laat mij door de wereld gaan
met open ogen, open oren
om al uw tekens te verstaan.
Dan is het aardse leven goed,
omdat de hemel mij begroet.

Het gewone leven niet als een opstapje naar de hemelpoort, als een escape om tot iets hogers te komen, maar het gewone leven als iets waarin je de hemel kunt begroeten. En ook weer iets met zintuigen: open ogen, open oren.

+4. Uitloop.

Het is rijk om zo te leven. Maar we hebben het er ook lastig mee. Ik noem een paar dingen uit dat lastig hebben met Gods tevoorschijn komen.

1) We hebben een neiging om te verabsoluteren, tot is-zinnen te maken, buiten onszelf. Maar *is* een bosje bloemen een teken van liefde? Nee, maar het kan een teken *worden*, van iemand voor een ander.

Altijd heerlijk om te zien hoe mensen lijsten maken met dingen die gave van de Geest kunnen zijn. Alsof je door classificeren en op een rijtje zetten die gaven kunt regisseren. Maar iets *is* niet een gave van de Geest, iets kan het *worden*. En het tevoorschijn komen van Gods Geest in iets kan ook weer verdwijnen, als een gazelle in de bergen.

2) We hebben de neiging om op de verkeerde dingen te focussen. We kijken naar de kuilen in de weg en vergeten te kijken waar we heen willen. We kijken naar de foute en zwarte machten die het leven beheersen. Er is een hele traditie van onderscheiding der geesten om dat kijken niet te vergeten. Maar wat je ook niet moet vergeten, en wat de oude woestijnvaders al wisten is, dat je je eerst moet laten vullen door het licht en de liefde van de Geest, voordat je het kwade gaat onderscheiden en bestrijden.⁵ (Vgl. Mt. 12,43-45 over de demonen in het schoongemaakte huis.)

3) We hebben de neiging om het tevoorschijn komen van Gods in regels te willen vangen. Er zijn regels van onderscheiden en ontvangen, maar kijk hoe de regels van het genre van het liefdeslied in het Hooglied worden bespeeld en een uitgangspunt worden voor de werkelijke ontmoeting. Gods tevoorschijn komen moet het hebben van het contingente, dat wat je niet in algemene regels kunt vatten en bevatten, dat wat zich niet zomaar tot herhaling laat dwingen. Zoals je de gazelle ook niet in een hok moet vangen maar in de bergen moet laten huppelen.

Die drie dingen zijn er niet om ons te ontmoedigen, maar juist om ons uit te nodigen tot zoeken vinden. Do try this at home. Het is de liefde: je zult je neus stoten, teleurgesteld raken, maar ook een diep verlangen leren kennen en een God die in dat verlangen je tegemoetkomt.

Kom Heilige Geest van liefde!

Vragen voor onderling gesprek:

1) God komt tevoorschijn in het gewone leven. Heb je daar ervaringen mee?

2) Met alle zintuigen God tevoorschijn beminnen. Hoe kun je dat oefenen?

3) Verabsoluteren, verkeerde focus, willen vangen in regels. Wat belemmert jou? Wat helpt je daar overheen?

⁵ Nouwen, Discernment, 27-28.